

Qobılandı Batır. Jetı Tomdıq (Kobılandı Batır. Yedı Cıltlık), Baş Redaktör K. Matıjanov, Almatı: Smart University Press, 2023, ISBN: 978-601-7498-02-3, C. 1, 549 sayfa; ISBN: 978-601-7498-03-0, C. 2, 336 sayfa; ISBN: 978-601-7498-04-7, C. 3, 358 sayfa; ISBN: 978-601-7498-05-4, C. 4, 336 sayfa; ISBN: 978-601-7498-06-1, C. 5, 308 sayfa; ISBN: 978-601-7498-08-5, C. 6, 362 sayfa; ISBN: 978-601-7498-07-8, C. 7, 356 sayfa.

Dr. Öğr. Üyesi Moldır BULUT*

Türklerin kültürel mirası olan destanlar arasında Kazak Türklerinin *Kobılandı Batır* destanının yeri ayrıdır. 15. yüzyıl Kazak Hanlığı dönemindeki millî savunma, dış ve iç düşmanlara karşı mücadeleyi anlatan *Kobılandı Batır* destanı, Kazak kahramanlık destanları arasında hem hacimli olması hem de Kazak kültürünü yansıtmaları açısından önemlidir. Dolayısıyla destan, anlatıcıları tarafından büyük bir zevkle anlatılmış ve eserin çeşitli nüshaları ortaya çıkmıştır. Destan, karmaşık yapısı ve zengin içeriğiyle araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla Kazakların severek dinlediği *Kobılandı Batır* destanı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli matbaalarda basılmaya ve okura ulaşmaya başlamıştır. Destanı ilk olarak İbray Altınşarin, Marabay isimli anlatıcıdan yazıya geçirmiş ve 1860 yılında destanın bir bölümünü *Kırgız Hrestomatyası* kitabına dâhil etmiştir. Ekim Devrimi'nden önce sözlü kültür üzerine araştırma yapan W. Radlov, G. N. Potanin ve A. Bökeyhan gibi bilim adamları *Kobılandı Batır* destanının Kazak halk edebiyatındaki yerine ve önemine değinmişlerdir. Destanla ilgili M. Avezov, S. Seyfullin, S. Mukanov, B. Kenjebayev, A. Marğulan ve A. Konıratbayev gibi halk bilimciler de kayda değer araştırmalara imza atmışlardır. *Kobılandı Batır* destanı Sovyetler Birliği döneminde de Sovyetler Birliği dağılıp Kazakistan bağımsızlığını aldıktan sonra da birkaç kez yayımlanmıştır. Destan, bilimsel olarak ilk kez 1975 yılında Moskova'da yayımlanan SSCB *Halklarının Destanları* adlı kitap serisinde yer almıştır. *Kültürel Miras* projesi kapsamında hazırlanan 100 ciltten oluşan *Babalar Sözü* serisinin 35, 36, 37, 38 olmak üzere dört cildinde destanın 16 nüshası verilmiştir. Söz konusu seri 2014 yılında okurla kavuşmuştur. 2019 yılında yayımlanan on ciltlik *Bozkır Folkloru Antolojisinin* 1. cildinde destanın 1914 yılında Kazan'da çıkan nüshası yayımlanmıştır.

Kobılandı Batır destanının tüm nüshalarını içeren yeni bir yayın, 2023 yılında destanseverlerle buluşmuştur. Kenjehan Matıjanov'un baş redaktörlüğünü yürüttüğü ve diğer pek çok halk edebiyatçısının emek verdiği *Kobılandı Batır* destanı 7 cilt olarak Almatı'da Smart University Press adlı bir yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Eserin 1. cildi K. Matıjanov, T. Kızır ve J. Rakış tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu cilt baş redaktör Matıjanov'un "Ön Söz"ü ile başlamaktadır ve onu "Metinler" başlığı takip etmektedir. Metinler Kazakça, Rusça ve İngilizce verilmiştir. Destan metni olarak editörlüğünü N. V. Kidayış-Pokrovskaya ile O. Nurmağambetova'nın yaptığı ve 1975 yılında Moskova'da yayımlanan Marabay ile Mergenbay'ın nüshalarının birleştirilmiş nüshası alınmıştır. Destan metni Rusçaya İ. Lipkin, İngilizceye ise A. Beylenova tarafından çevrilmiştir. Beylenova İngilizceye Rusçadan çevirmiştir. Söz konusu ciltte destanın en hacimli ve yaygın nüshası yer almaktadır. Metni *İlmi Ekler* başlığı takip etmektedir.

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, moldir.ilgisheva@atauni.edu.tr Türkiye/Erzurum, ORCID: 0000-0002-2317-7832.

İlmi Ekler başlığında açıklamalara, kişi isimlerine, yer-su adlarına, sözlüğe, kısaltmalara ve kaynakçaya yer verilmiştir. Ayrıca destanı yazıya geçirenler, çevirenler, anlatıcılar ile ilgili bilgiler de mevcuttur. Eserin 2. cildi J. Rakış, J. Saltakova ve N. Elesbay tarafından hazırlanmıştır. 2. cilt doğrudan metinlerle başlamaktadır. Metin olarak destanın 1914 yılında Kazan'da *Ümit Yayınevi*'nde yayımlanan Birjan Tolımbayev nüshası ile 1922 yılında Taşkent'te yayımlanan Abubekir Divayev'in redaktörlüğünü yaptığı *Batırlar* külliyyatında yer alan nüshası verilmiştir. Ayrıca 2. cilde Köşelek Elamanov ile Kulzak Amangeldiuli'nin nüshaları da konulmuştur. Söz konusu ciltteki tüm nüshalar Arap harflidir ve metnin okunmayan, silinen yerlerinde düzeltmeler yapılmıştır. Nürpeyis Bayğanin'in nüshasının yer aldığı 3. cildi yayına A. Akan, T. Akimova, A. Oralbek ve E. Smanova hazırlamışlardır. Bu nüshayı Bayğanin'den talebesi Latin harfleriyle yazıya geçirmiştir. Orijinal metnin giriş bölümünde anlatıcının destan ile ilgili görüşleri ve destanı anlatan jıravlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Metinler bölümünde Bayğanin'in nüshasıyla beraber Erjan Eşimov ile Abilkayır Danekero'v'un nüshalarına da yer verilmiştir. Eşimov'un nüshasında diğer nüshalarda olmayan rüya motifi bulunmaktadır. Ayrıca metin kimi zaman 7-8 heceli, kimi zaman 10-12 heceden oluşmaktadır. Danekero'v'un nüshasında ise Kobılandı'nın Kazan ve Köbikti ile savaşı, onlara galip gelmesi daha ayrıntılı anlatılmıştır. Nüshanın orijinali ilk defa bu külliyyatta yayımlanmıştır. Eserin 4. cildini yayına hazırlayanlar N. Sarsek, J. Saltakova, N. Elesbay'dır. 4. ciltte sadece *Kobılandı Destanı* değil aynı zamanda Nogay boyundan olan Kobılandı'nın oğulları *Jetimtay* ve *Jetimek* destanları da bulunmaktadır. Jetimtay ile Jetimek destanları ise *Kobılandı Batır* destanının devamıdır. Söz konusu nüshalar farklı dönemlerde Murın Jırav, Davletşe, Süyınşiali, Dosjan ve Kartbay Kılışulı gibi ünlü jıravlar tarafından anlatılmıştır. Murın Jırav'ın nüshası diğer nüshalara nazaran nazım ve nesir karışıktır. Davletşe'nin nüshasının orijinali hâlihazırda Kazan Devlet Üniversitesinin kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu nüsha Kobılandı ile Karlığa'nın evliliği ile son bulmaktadır. Ayrıca bu nüshada Kobılandı'nın Bökenbay'a Şoşay Han ile savaşı için emir verdiği epizoda rastlanmaz. Süyınşiali'nin nüshası ise diğer nüshalarla benzer olmasına rağmen olayların detaylı anlatılması bakımından değerlidir. Dosjan'ın nüshası tam değildir. Karaman'ın Kobılandı'dan destek almak için geldiği yerde bitmiştir. Kılışulı'nın nüshasında Kazan, Köbikti ve Karaman gibi kahramanlar yoktur. Eserin orijinali ilk defa kaleme aldığımız külliyyatın 4. cildinde verilmiştir. Eserin 5. cildi A. Akan, T. Akimova ve N. Mürsalimova tarafından hazırlanmıştır. 5. ciltte Erejep Tilevmağambetuli, Nurseyt Biytilevov, Kulzak Amangeldiuli ve Orınbasar Onğarbayev'in nüshalarına yer verilmiştir. Destanın Tilevmağambetuli nüshası daha çok Karakalpak Kazakları arasında yaygındır. Biytilevov'un nüshasında ise büyük olaylar Noğay topraklarında geçmektedir. Amangeldiuli'nin nüshasına gelirsek, 1956 yılı K. Sawranbayev bizzat anlatıcının kendisinden yazıya geçirmiştir. Destan, destandan çok masal özelliklerini taşımaktadır. Örneğin, Kobılandı'ya düşman olarak ejderha gibi mitolojik varlık karşımıza çıkmaktadır. Onğarbayev'in nüshasının orijinali Kiril harflidir. Eserin 6. cildini yayına P. Avesbayeva, A. Oralbek, N. Sarsek; 7. cildini P. Avesbayeva, N. Mürsalimova hazırlamışlardır. 6. ciltte A. Baytabınulı, S. Dilmanov, M. Jambolov'un anlattığı Kobılandı ve oğlu ile ilgili metin verilmiştir. 6. cilde giren nüshaların içinde en değerlisi 1941 yılında arşive teslim edilen Aysa Baytabınulı'nın nüshasıdır ve hiçbir düzeltme yapılmadan orijinali verilmiştir. Söz konusu nüshaların en hacimli si Dilmanov'un nüshasıdır. Jambolov'un nüshasında ise savaş sahneleri diğer metinlere göre daha akıcı bir şekilde anlatılmıştır. Bu nüsha 1924 yılında yazıya geçirilmiştir. 7. cilt Kobılandı ve oğlu Kiyikbay'ın kahramanlıkları ve Kobılandı'nın Temirlan'a galip gelmesi gibi olayların anlatıldığı destan metnine ayrılmıştır. Söz konusu ciltte yer alan Mergenbay'ın nüshası 1939 yılında Ş. Kalmağambetov tarafından Almatı'da bulunan Merkez

Kütüphanenin Nadir Kitaplar, El Yazmalar ve Millî Edebiyat Koleksiyonu'na teslim edilmiştir.

Eserin 7. cildinde yer alan nüshalardaki kahramanlar ve metnin içeriğinde çok fazla farklılık görülmemektedir. Bütün nüshalarda evli bir çiftin çocuksuz olması, Allahuteala'dan bir çocuk istemesi, evliyalara başvurmaları, dualarının kabulünün bir sonucu olarak çocuk sahibi olmaları, Kobılandı'nın kahramanlığı ile evlenme hadisesi, Kobılandı'nın eşi Kurtka'nın kocasına layık at yetiştirmesi, Kobılandı'nın düşmanlarına galip gelmesi ve vatanını özgürlüğe kavuşturması gibi motifler tüm nüshalarda karşımıza çıkmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi ve Yüksek Öğrenim Bakanlığına bağlı Merkez Kütüphanesi ile Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün El Yazmalar Koleksiyonu'nda *Kobılandı Batır* Destanının 29 nüshası bulunmaktadır. Söz konusu nüshalar Marabay, Mergenbay, Birjan Tolımbayev, Köşelek Elamanov, Nürpeyis Bayğanın, Aysa Baytabınulı, Murın Jırav Sengerbekov, Süyınşalı Janbırşulı, Davletşe, Kulzak Amankeldiulı, Şapay Kalmağambetov, Erjan Eşimov, Nurseyit Biytilevov, Erejep Tilevmağambetulı, Sadvakas Dilmanov gibi anlatıcılara aittir.

Söz konusu 7 cilde destanın çeşitli arşivlerde bulunan 19 nüshası da alınmıştır. Eserde sadece destan metni verilmemiş, açıklama bölümü altında yer, su adları, kişi adları ile ilgili önemli bilgilere de yer verilmiştir. Metinde geçen yer ve su adlarının birçoğunun hâlihazırda şimdiki Kazakistan sınırları içinde bulunduğu tespit edilmiştir. Özellikle metinde Kazakistan'ın batısında bulunan Aktöbe vilayetinde geçen yer, su adları, tarihî ve kültürel mekânlar olduğu gibi korunmuştur. Eserin sonunda sözlük verilmiştir. Sözlükte metinde geçen eski askerî terimler açıklanmıştır. Çalışmada sadece metnin el yazmalarından ve basılı kaynaklardan yararlanılmamış, derleme de yapılmıştır. Derlemeler eserin her cildinde *İlmi Ekler* başlığında verilmiştir.

Sonuç olarak ilk defa destanın tüm nüshaları toplanarak oluşturulan 7 ciltlik bu kapsamlı eser okuyucusuyla buluşmuştur. Ayrıca daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış Davletşe, Dosjan, Jambolov, Kartbay Kılışulı, Onğarbayev, İmanov ve Danekeroğlu gibi anlatıcıların nüshaları ile anonim *Noğaylı Karakıpçak Kobılandı Batır Destanı* da söz konusu eserde yer alarak bilim dünyasına sunulmuştur. Bunun dışında A. Abdualı ile A. Sadıkov'un anlattığı Marabay ile Bayğanın'ın nüshalarına QR kod oluşturulmuştur. Okur eserlerde bulunan QR kodları okutarak eseri dinleyebilecek, gerektiğinde indirebilecektir. Sadece Kazaklar tarafından değil tüm Türk boyları tarafından sevilerek anlatılan ve dinlenen *Kobılandı Batır* destanının tüm nüshalarını bir araya toplayarak yayına hazırlayan bilim insanlarının amacı muhakkak gelecek nesle geçmişi unutturmamak, destanı kuşaktan kuşağa aktarmak ve millî duyguları canlı tutmaktır. Eserin halk bilimcilere, Türko-loglara, bölgesel araştırma yapan bilim adamlarına, destan ve destancılığa yadigâr olarak bakan ve korunması için çaba gösteren kimselere faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Qobılandı Batır. Jeti Tomdıq* (Kobılandı Batır. Yedi Ciltlik), C. 1, Haz. K. Matjanov, T. Kıdır, J. Rakış, Almatı: Smart University Press Yayınevi, 2023
- Qobılandı Batır. Jeti Tomdıq* (Kobılandı Batır. Yedi Ciltlik), C. 2, Haz. J. Rakış, J. Saltakova, N. Elesbay, Almatı: Smart University Press Yayınevi, 2023
- Qobılandı Batır. Jeti Tomdıq* (Kobılandı Batır. Yedi Ciltlik), C. 3, Haz. A. Akan, T. Akimova, A. Oralbek, E. Smanova, Almatı: Smart University Press Yayınevi, 2023
- Qobılandı Batır. Jeti Tomdıq* (Kobılandı Batır. Yedi Ciltlik), C. 4, Haz. N. Sarsek, J. Saltakova, N. Elesbay, Almatı: Smart University Press Yayınevi, 2023
- Qobılandı Batır. Jeti Tomdıq* (Kobılandı Batır. Yedi Ciltlik), C. 5, Haz. A. Akan, T. Akimova, N. Mürsalimova, Almatı: Smart University Press Yayınevi, 2023
- Qobılandı Batır. Jeti Tomdıq* (Kobılandı Batır. Yedi Ciltlik), C. 6, Haz. P. Avesbayeva, A. Oralbek, N. Sarsek, Almatı: Smart University Press Yayınevi, 2023
- Qobılandı Batır. Jeti Tomdıq* (Kobılandı Batır. Yedi Ciltlik), C. 7, Haz. P. Avesbayeva, N. Mürsalimova, Almatı: Smart University Press Yayınevi, 2023